

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МОЛДАВСЬКОЇ РСР І РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА: ПОРІВНЯЛЬНІ АСПЕКТИ

Статтю присвячено порівняльному аналізу соціально-економічного та політичного розвитку Республіки Молдова і Молдавської РСР в історичній ретроспективі з врахуванням регіонального фактора. На конкретному матеріалі доведено, що країна, переживши кризи перехідного періоду, зможе подолати у середньостроковій перспективі і наслідки серйозного етнополітичного конфлікту, відмовившись від стереотипного бачення реалій сьогодення по обидва береги Дністра. Зроблено висновок, що зовнішні фактори, зокрема позиція сусідньої України, будуть мати усе зростаючий вплив на вирішення соціально-економічних і політичних проблем регіонального розвитку.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, Молдавська РСР, Україна, Республіка Молдова, Придністров'я, регіональне співробітництво.

Владимир Фисанов Проблемы социально-экономического развития Молдавской ССР и Республики Молдова: сравнительный анализ.

Статья посвящена сравнительному анализу социально-экономического и политического развития Республики Молдова и Молдавской ССР в исторической ретроспективе с учетом регионального фактора. На конкретном материале доказано, что страна, пережив кризиса переходного периода, сможет преодолеть в среднесрочной перспективе и последствия серьезного этнополитического конфликта, отказавшись от стереотипного видения реалий на обеих берегах Днестра. Сделан вывод, что внешние факторы, в частности позиция соседней Украины, будет иметь все возрастающее влияние на решение социально-экономических и политических проблем регионального развития.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, Молдавская ССР, Украина, Республика Молдова, Приднестровье, региональное сотрудничество.

Volodymyr Fisanov. The problems of socio-economic development of the Moldavian SSR and the Republic of Moldova: comparative aspects.

The article deals with the comparative analysis of the socio-economic and political development of the Republic of Moldova and the Moldavian SSR historically supported by regional factors. The particular material proved that the country survived in the crisis period of transition and can overcome in the medium term the serious consequences of ethno-political conflict, abandoning stereotypical vision of realities on both banks of the Dniester. It is concluded that external factors such as position of neighbourly Ukraine will have increasing influence on the solving of socio-economical and political problems of regional development.

Key words: socio-economic development, the Moldavian SSR, Ukraine, Moldova, Transnistria, regional cooperation.

У сучасних складних умовах суспільно-політичного розвитку усе більшого значення набувають ретроспективні історико-політологічні дослідження, які дають змогу неупереджено проаналізувати здобутки і прорахунки країн, що утворилися після 1991 р. на теренах колишнього СРСР. Говорючи об'єктивно, багато в чому контекст соціально-економічного, зокрема промислового розвитку республік, які згодом отримали незалежність ще недостатньо вивчений. Актуальність даної проблематики підсилюється і тим, що на сучасному етапі РФ в лиці президента В.Путіна прикладає неабиякі зусилля, щоби у тій чи іншій формі відновити на обширах Євразії, якщо можна так висловитись, «софт-версію СРСР».

Окремі аспекти даної проблематики розглядалися вченими в ретроспективному¹ і сучасному соціально-економічному і політичному² контекстах. Проте у порівняльному аспекті проблеми перехідної доби у розвитку економіки і соціуму сусідньої до України держави ще не аналізувалися вітчизняними дослідниками.

Мета статті – розглянути деякі аспекти соціально-економічного і політичного розвитку Молдавської РСР і Республіки Молдови у 80-і – на початку 90-х років.

Виклад основного матеріалу.

Як відомо, Молдавська РСР здавна вважалася аграрним краєм. В сільській місцевості республіки проживало більше половини населення. Однак з початком індустріалізації ситуація поступово змінювалася. За роки радянської влади в республіці набули розвитку машинобудування, приладобудування, електроніка, виробництво будівельних матеріалів та створилася потужна енергетична база. На території республіки було збудовано системи гідро – і теплоелектростанцій – Дубосарська ГЕС, Кишинівська, Бельцька ТЕЦ та ін. На узбережжі Дністровського лиману збудовано Молдавську ГРЕС потужністю більше двох мільйонів кіловат. У її будівництві брали участь фахівці більшості союзних республік, а обладнання та матеріали поставлялись більш як з 500 підприємств СРСР. Молдавська ГРЕС забезпечувала током власні підприємства, населені пункти півдня УРСР.

На підприємствах Молдавської РСР випускались трактори, комбайни, електродвигуни, електрокерамічні плити та газові побутові установки, осцилографи, дефектоскопи та інші точні прилади, електричні дроти та кабелі, шовкові тканини та взуття і одяг. Користувалися популярністю киши-

нівські заводи і виробничі об'єднання «Молдавгидромаш», «Електрохолодильник», Бендерський шовковий та Бельцький хутровий комбінати.

На другу половину 1980-х років до машинобудівного комплексу республіки входило більше 100 підприємств і об'єднань електротехнічної промисловості, приладобудування, станкобудування, хімічного та нафтохімічного машинобудування, тракторобудування, котрі були достатньою мірою автоматизовані, оснащені вітчизняним та імпортом спеціалізованим обладнанням для серійного виробництва³.

Суттєвої уваги приділялось у республіці розвитку будівельної галузі. Це і Рибницький цементний комбінат та великі промислові підприємства у Кишиневі, Тирасполі, Бельцах. Розвиток промисловості призвів до значного зростання чисельності міст республіки. Серед них можна виділити Кишинів, Тирасполь, Бельци, Бендери, Кагул, Сороки, Унгени. В цілому ж на території Молдавії нараховувалось 559 великих промислових підприємств. В 1984 р. фіксувалося збільшення обсягів промислового виробництва, але порівняння бралось, як тоді було прийнято, по відношенню до 1940-го р.⁴ На долю Молдавської РСР на початку 1980-х рр. приходилось 22,5% експорту електроенергії.

Зауважимо при цьому, що досить вагома частка промислової продукції припадала тоді на Придністров'я. В останні роки соціалізму в Молдавії Придністров'я було важливим регіоном і при 11,2% території і 17% населення у регіоні вироблялось 30% промислової продукції, у тому числі більше 90% електроенергії. Як відзначають дослідники, промисловість Придністров'я у кінці 80-х років володіла «потужними засобами виробництва, розвинутою інфраструктурою», а її основу складали майже 130 виробничих і науково-виробничих об'єднань, комбінатів, підприємств. Однак справжніх великих підприємств було близько 10, зокрема Молдавська ГРЕС, «Молдавкабель», «Електромаш». Цікаво, що валова продукція промисловості складала тоді 5-7 млрд. доларів⁵.

На початок 1980-х рр. Молдавська РСР вирізнялася серед інших республік виробництвом продукції АПК. Молдавія перевищувала тоді загальносоюзний рівень виробництва сільськогосподарської продукції на душу населення у півтора рази, а продукції харчової промисловості – більше ніж у два рази. Відзначимо також і те, що у той період Молдова вийшла на загальносоюзний ринок і брала участь в експортних операціях країни як постачальник електроенергії, продукції машинобудування, товарів народного споживання тривалого використання.

Однак у цей же період різко позначилися негативні тенденції у соціально-економічному розвитку країн «реального соціалізму», які були притаманні не тільки для СРСР, а й для інших соціалістичних

країн Європи. У більшості країн ЦСЄ виробництво практично не зростало або ж навіть скорочувалось, посилювалася розбалансованість усієї фінансової сфери, а держава втратила спроможність ефективно контролювати ціни⁶.

В Молдавії, наприклад, тоді значно подорожчала кінцева промислова продукція завдяки розвитку фондоемних галузей промисловості. При цьому знижувався рівень використання металообробувального обладнання, а також були значно недовантажнені виробничі потужності через брак кваліфікованих кадрів, а в харчовій промисловості – через недовіданість постачання сировини та нестійкість сільськогосподарського виробництва. Зазвичай не раціонально використовувались кошти, що вкладались в сільське господарство. Разом з тим, прийняті на початку 1980-х рр. заходи з підвищення ефективності матеріального виробництва не давали бажаних позитивних зрушень.

Недооцінка протягом багатьох років з боку керівництва розвитку галузей легкої промисловості в МРСР, яке діяло, використовуючи тактику «швидкого вирішення назрілих проблем», давалася взнаки. Підприємства випускали продукцію, котра поступово втрачала свою конкурентоспроможність, але була вкрай необхідна. Це стосувалося насамперед об'єднання легкої промисловості «Зоріле».

Залежність у діяльності підприємств від імпорту сировини, металів та матеріалів призводило до зменшення їх фактичних прибутків. За таких умов господарство Молдавії не могло не реагувати на кризові ситуації, що склалися у народному господарстві у першій половині 1980-х років. Чітка залежність та підпорядкованість поглиблювали кризову ситуацію в республіці, що супроводжувалось погіршенням ситуації в сільському господарстві та в соціальній сфері республіки.

1991-1992 роки стали переломними у соціально-економічному та політичному житті Республіки Молдова, котра (як інші республіки СРСР) стали незалежними, суверенними державами. Ми вже підкреслювали, що динаміка зростання економіки Молдавії до 1991 р. забезпечувалась насамперед за рахунок суттєвих поставок продукції з інших республік, забезпечуючи країну потрібними матеріалами, обладнанням, паливом і сировиною. Особливо складним стало соціально-економічне становище Молдови після відомого Придністровського конфлікту. Як зазначено в цікавій і досить аргументованій праці учених Придністров'я, конфлікт зародився внаслідок «повної невідповідності позицій двох сторін» (Молдови та Придністров'я) й бачення подальших шляхів їх розвитку, а головне їх «само-визначення у сучасному та майбутньому світі»⁷.

В умовах етнополітичного конфлікту більша частка промислово-технічного потенціалу колишньої МРСР залишилась у Придністров'ї. У першій половині 90-х років соціально-економічні зв'язки РМ

були зорієнтовані насамперед на пострадянські країни, зокрема на РФ і Україну. Так, наприклад, за 5 перших років після встановлення дипломатичних відносин між Росією та Молдовою (з квітня 1992 р.) обидві країни підписали 120 договорів та угод. Зрозуміло, що в умовах політико-економічної кризи РМ потребувала зовнішніх інвестицій. У 1996 р. внесок інвесторів в економіку країни складав близько 200 млн. доларів, з яких частка російських підприємств складала 54 млн. доларів. Причому найбільша частка інвестицій спрямовувалась в енергетику – 54,4%. У переробну промисловість було відповідно інвестовано 14,7% і у торгівлю – 14,5%. До речі, США тоді за обсягом інвестицій були на 6 місці (4,4 млн.дол.)⁸.

Цікаво порівняти зміни, що відбулися за минулі півтора десятиліття в ієрархії партнерів зовнішньоторгової діяльності Республіки Молдова. Як відзначає російська дослідниця Раїса Шілова, у 1996 р. основними партнерами країни були Росія (39% від загального обсягу), Україна (18%), Румунія (8%), Беларусь і ФРН (по 5%)⁹. За даними Національного бюро статистики РМ, імпорт країни у 2-й половині 2012 р. у РФ складав 417 млн. доларів, в Україну і Румунію відповідно – 271 і 267 млн. дол., а у Німеччину і Китай – 188 і 187 млн. доларів¹⁰. Тобто Україна, як і 15 років назад, займає друге, пріоритетне місце серед торгових партнерів РМ. Не слід при цьому скидати з розрахунку і те, що у Молдові мешкає вагома кількість етнічних українців, яких по обидва береги Дністра представляє 16 національно-культурних неурядових організацій, а за даними посольства України в Молдові у 2004 р. в Республіці проживало близько 40 тисяч громадян України¹¹.

Варто нагадати і те, що у геополітичному плані до 2010 р. Україна і Молдова інтенсифікували свій діалог в рамках співробітництва у регіональному об'єднанні ГУАМ є одним з основних торговельних партнерів. Зокрема, у 2006 р. експорт Молдови до України складав 12,2 % загального експорту Молдови, а надходження товарів з українських ринків – 19,2 % загального імпорту Молдови. Причому вагомими складовими у переліку експорту українських товарів до Молдови є продукція металургійної та хімічної промисловості, машинобудівного сектору (вантажні автомобілі, електричні прилади, механічне обладнання), продукція нафтопереробної, а також фармацевтичної, харчової галузей промисловості¹². Більш того, у двосторонньому співробітництві зроблено ще один важливий крок. На початку лютого цього року у Києві представники Вінницької області України, а також керівники 6 районів Молдови підписали Угоду про створення єврорегіону «Дністер». Угода передбачає зокрема, що єврорегіон діятиме як орган транскордонного співробітництва. Метою угоди є зміцнення та розвиток добросусідських відносин, партнерства і

співробітництва в економічній, соціальній, культурній і гуманітарній сферах між Молдовою і Україною передусім на регіональному рівні¹³.

Отже, порівнюючи дві доби у розвитку Молдови – соціалістичну і капіталістичну, можна вказати на одну важливу відмінність. Молдова у межах СРСР жила в умовах певної соціально-економічної і політичної стабільності, проте не було можливостей вибору соціально-політичного розвитку (мабуть, подібного вибору і не потребувала більшість громадян республіки). Після 1991 р. такий вибір, здавалось, з'явився, але він означав відмову від стабільності і саме головне вкрай погіршилася соціально-економічна ситуація для більшості населення що поставило дуже багатьох громадян у нестерпні соціальні умови. До цього ж додалися етнополітичні проблеми і ситуація «замороженого» конфлікту по обидва береги Дністра.

В зв'язку із цим наведемо тут думку серйозної дослідниці з Придністров'я Олени Бобкової щодо психолого-політичних особливостей розвитку регіону на сучасному етапі. Розвиток Молдови-Придністров'я в останні два десятиліття зазнав великих змін. Цим десятиріччям передувала епоха, яка вирізнялася рисами певної стабільності й передбачуваності. У нинішніх же умовах ситуація позначена нестабільністю, суперечливістю у протіканні соціальних процесів. Причому наявна різка поляризація у настроях представників різних соціальних верств населення¹⁴. Ось як, наприклад, змальовує цей розрив між поколіннями молода дослідниця Олена Ярошевська. Серед представників середнього і старшого покоління переважають попередні ціннісно-політичні орієнтації, традиційні стереотипи політичного мислення і поведінки, що невідворотно вступає у суперечність з багатьма устремліннями і установками молоді. Вона з притаманним їй максималізмом намагається вирватися з-під «влади батька» у родині і в суспільстві. Причому, як вважає автор, формування у Придністров'ї громадянського суспільства неможливе без становлення «ліберально-демократичної моделі політичної культури громадянина», заснованої на свободі особистості¹⁵. Однак підкреслимо, що така свобода не можлива в умовах падіння засад самоповаги і самопочуття особистості, яке має ґрунтуватись на оновленому почутті соціально-психологічної стійкості у більшості громадян, які спроможні самостійно обирати і утверджувати життєдайні соціальні і морально-культурні орієнтири.

¹ Экономика Молдавской ССР: динамика роста и резервы интенсификации / Г. Н. Ситур [и др.]. – Кишинев: Ин-т экономики АН МССР, 1987. – 248 с.

² Кротенко Ю.И. Состояние экономики Молдовы в современных условиях / Ю.И. Кротенко / Обзор информации. – Кишинев: Молд. НИИТЭИ., 1995. – 40 с.; Ногай Г.В. Проблемы развития эконо-

номики Республики Молдова и ее участия в международных экономических отношениях: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эконом. наук: спец. 08.00.14 - мировое хозяйство и международные экономические отношения / Галина Васильевна Ногай. – М., 2000; Феномен Приднестровья. – Тирасполь: РИО ПГУ, 2003. – 336 с.; Молдова-Приднестровье: общими усилиями – к успешному будущему. социальные аспекты / Moldova–Transdnistria: Working Together for a Prosperous Future. Social Aspects / colegiul de red. : Denis Matveev, Galina Şelari, Elena Bobcova, Bianca Cseke. – Ch. : «Cu drag» SRL, 2009.– 370 p.

³ Козуб К.И. Рубежи свершений/ К.И. Козуб. – Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1986. – С. 61-65.

⁴ Народное хозяйство Молдавской ССР в 1984 г.: статистический ежегодник / Ред. В. Фрунзе – Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1985. – С.52-53.

⁵ Феномен Приднестровья. вказ. праця. – С. 106-107.

⁶ Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. – Т.3. Трансформации 90-х годов. – Ч.1. – М.: Наука, 2002. – С. 95.

⁷ Феномен Приднестровья. вказ. праця. – С. 142.

⁸ Шилова Р. Российско-молдавские торгово-экономические связи / Раиса Шилова // Внешняя политика Республики Молдова / Материалы научной международной конференции, 16-17 октября 1997. – Кишинев: «Perspectiva», 1998. – С. 291.

⁹ Там само. – С. 289.

¹⁰ Социально-экономическое положение Республики Молдова в январе-июне 2012 года [Елект-

ронний ресурс]. – Кишинев: Национальное бюро статистики, 2012. – Режим доступа: http://www.rusia.mfa.md/img/docs/socio-economic-status-rm_january-june_2012-ru.pdf.

¹¹ Грани идентичностей/ В.П. Степанов. – Тирасполь: Приднестровский гос. ун-т им. Т.Г.Шевченко, 2010. – С. 513, 516.

¹² Кобилянська Л. Економічне співробітництво держав – учасниць ГУАМ [Електронний ресурс] / Л. Кобилянська // Дослідження міжнародної економіки: Зб.наукових праць. – Вип. I. – К., 2011. – Режим доступа: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpdme/2011_1/kobilanska.pdf.

¹³ Україна і Молдова домовилися про створення євро регіону «Дністер» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/ukraina-i-moldaviya-soglasovali-sozdanie-evroregiona-dnestr>.

¹⁴ Бобкова Е. Социальное и экономическое самочувствие населения двух берегов Днестра в условиях замороженного конфликта / Елена Бобкова // Молдова-Приднестровье: общими усилиями – к успешному будущему. социальные аспекты / Moldova–Transdnistria: Working Together for a Prosperous Future. Social Aspects / colegiul de red. : Denis Matveev, Galina Şelari, Elena Bobcova, Bianca Cseke. – Ch. : «Cu drag» SRL, 2009.– P.10.

¹⁵ Ярошевская Е. Особенности политической социализации молодежи Приднестровья / Елена Ярошевская // Общественная мысль Приднестровья. – 2011.– 2.– С. 194-195.